

Історія радянської
повсякденності:

на перехресті джерел

«Повсякдення: візії та смисли»

Інститут історії, етнології і права
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

за підтримки
Інституту історії України НАН України
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України
Державного архіву Вінницької області

**ІСТОРИЯ РАДЯНСЬКОЇ
ПОВСЯКДЕННОСТІ:
НА ПЕРЕХРЕСТІ ДЖЕРЕЛ**

(матеріалу Всеукраїнського науково-теоретичного семінару)

Вінниця
«Нілан-ЛТД»
2015

УДК 94(47)«1917/1991»:930:394

ББК 63.3(4)7

I-89

Редакційна колегія:

Коляструк О.А., докт. істор. наук, проф. (відп. ред.);

Жмуд Н.В., канд. істор. наук, доц. (відп. секретар);

Кароєва Т.Р., канд. істор. наук, доц.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту історії, етнології і права (протокол №1 від 24.09.2015р.)

I-89 Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел зб. матеріалів Всеукр. наук.-теорет. семінару, 14-15 травня 2015 р., м.Вінниця / ред. кол. : О.А. Коляструк (відп. ред), Н.В Жмуд (відп. секретар), Т.Р. Кароєва ; Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. - 156 с. - (Повсякдення: візії та смисли)

ISBN 978-966-924-123-8

До збірника ввійшли окремі матеріали науково-теоретичного семінару «Історія радянської повсякденності: на перехресті джерел», що відбувся 14-15 травня 2015 р. у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського на базі Інституту історії, етнології і права. У збірнику розглядаються актуальні питання з історії радянської повсякденності й з'ясовуються можливості різноманітних джерел для її вивчення, обговорюються можливості міждисциплінарних діалогів.

УДК 94(47) «1917/1991»:930:394 ББК 63.3(4)7

ISBN 978-966-924-123-8

© Коляструк О.А, 2015
© ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015

Ярослава Красилюк	
ФОТОГРАФІЇ ЯК ВАЖЛИВЕ ДЖЕРЕЛО У ВІДТВОРЕННІ РАДЯНСЬКОЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ.....	87
Наталя Кушка	
МУЗИКА ТА МУЗИКУВАННЯ У ВІННИЦІ 1930-х рр	94
Олена Лисенко	
ЩОДЕННИК СІЛЬСЬКОГО АКТИВІСТА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ СЕЛА НА ПОЧАТКУ СУЦІЛЬНОЇ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ.....	99
Галина Лукаш	
ІМІДЖ МІСТА ДОНЕЦЬКА: ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА.....	103
Роман Любавський	
ПОВСЯКДЕННІСТЬ МОБІЛЬНОСТІ: СПРОБА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ.....	110
Світлана Маркова	
ІДЕЙНО-ЦІННІСНИЙ КОНФЛІКТ МІЖ СІЛЬСЬКИМИ ПОНЕРАМИ ЇЇ КОМСОМОЛЬЦЯМИ ТА ЇХНІМИ БАТЬКАМИ	114
Світлана Маховська	
РАДЯНІЗАЦІЯ ВЕСІЛЬНОГО ПРОСТОРУ: МІЖ ОБРЯДОМ І ПОВСЯКДЕННЯМ.....	117
Ірина Скубій	
ІСТОРІЯ ПОВСЯКДЕННОСТІ ТА ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ / БІЗНЕС-ІСТОРІЯ ДОСЛІДНИЦЬКІ ДІАЛОГИ В ІСТОРІЇ ТОРГІВЛІ В РОКИ НЕПУ.....	122
Юрій Тимошенко	
ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА ЯК ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-х рр.....	129
Світлана Трухманова	
ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В ОКРУЖНИХ МІСТАХ ПОДІЛЛЯ У 1920-х рр.....	135
Анастасія Чередниченко	
ЩОДЕННИК МУЗЕЙНИКА 1920-1930-х рр.: ПОБУТ, РОБОТА, ІДЕОЛОГІЯ.....	146
Відомості про авторів	153

ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В ОКРУЖНИХ МІСТАХ ПОДІЛЛЯ у 1920-х рр.

Історія співжиття людей у містах становить невичерпне джерело інформації щодо варіантів становлення й розвитку міської культури, специфіки проявів міської ментальності.

У процесі урбанізації Поділля поєдналися як тенденції до адміністративного походження міст, так і процеси їх стихійного розвитку, що відбивали наявні потреби населення. Подальша історія міст та містечок свідчить про те, що відбувався і зворотній процес - «...відмирання тих міст, які ... перестали відповідати своєму призначенню» [1 с.74-75,81]. О. С. Компан відзначала, що природна динаміка економічних та соціальних процесів на Правобережжі порушувалася втручанням у міські справи польської влади. Внаслідок цього бурхливий процес виникнення і розвитку міст кінця XVI - першої половини XVII ст., що створив основу сучасної урбаністичної структури Правобережжя, поступово згасає. Певне піднесення подільським містам приніс запізнілий промисловий переворот другої половини XIX ст. Період 1917-1920 рр. є прикладом боротьби за міста як форпости влади над сільським оточенням та швидкого процесу деурбанізації, занепаду міського господарства та культури. Враховуючи сказане, залишається тільки підкреслити важливість розгляду соціально- демографічних та культурних процесів розвитку міст у 20-30-х рр. XX ст., коли наслідки попередніх подій та політики радянської влади вже були помітні наочно.

Особливістю Поділля був прикордонний характер губернії. Під час Першої світової війни міста Поділля пережили становище тилкових, потім революційні події, радянсько- українську, громадянську та польсько-радянську війни. Все це відбилося на їх становищі, занепало господарство, зменшилась кількість мешканців, вони шукали порятунку по селах. Натомість в складі міського населення була присутня значна частка військових. Тільки у Вінниці на 1920 р. знаходилося 4,5 тис. військовослужбовців [2, с.48,49 ;3, с.6].

На початок досліджуваного періоду, Поділля не відзначалося високим рівнем урбанізації. Переважну кількість всього населення Поділля, що нараховувало у 1920 р. 1 437 294 чол., складало сільське - 1 233 242 чол. або 85,8 %, а мешканці міст та містечок - 14,2 % від загальної кількості [4, с.48].

Одним із чинників процесу зростання міст був той, що за щільністю населення Поділля у 20- х рр. продовжувало утримувати перше місце в Україні [5, С.ХХVІІ]. Інший чинник - наявність робочих місць - обмежувався порівняно низьким рівнем розвитку місцевої промисловості. Своєрідність Поділля полягала також у тому, що воно історично характеризувалося найбільшою в Україні густотою розташування міських поселень серед сільських та великою

кількістю міських поселень містечкового типу. [6, с.156]

Кількість населення у містах Поділля на 1920 р. була меншою від 1917 р. на 13 % [7, с.2,6]. На середину 20-х рр. населення Поділля зросло вже до 3 097 072 чол., абсолютно зросло і міське. Проте, із загальної кількості всього населення на сільське припадало 89,16%, а 10,84% - на міське населення. Порівняно з 1920 р. сільське населення зросло на 3,36%, а місто відповідно втратило таку ж частку, що фіксує негативні тенденції у процесі урбанізації [8, С. XII-XIII]. Гайсин*, Тульчин і Могилів-Подільський в цей час являють собою природний перехід до містечкових поселень міського типу, а такі містечка, як Брацлав, Шаргород, Меджибіж, Нова Ушиця та інші поступово розчиняються серед сільських поселень. [9, С.VII, XXV] Переписом 1926 р. було зафіксовано зростання кількості мешканців всіх окружних міст, проте Кам'янець-Подільський не досягає навіть рівня 1897 р. Лише населення Вінниці постійно збільшувалося після 1920 р.

За даними обліку людності 1931 р. міське населення Поділля зросло на 1,7 %, що видається зовсім незначним порівняно з найбільшим рівнем зростання – 75,7 % у Гірничому підрайоні на Донбасі. В той час, як у вісьмох значних містах Поділля з 28 обстежених кількості мешканців зросла в середньому на 11,4 %, в інших вона знизилась в середньому на 9,5 % (за підрахунками авторки). [10, С. XXXII-XXXV]. Це дозволяє зробити припущення, що населення краю, зокрема міське, досить активно розселялося по великих містах та промислових центрах України.

Дослідження динаміки змін різних верств міського населення демонструє трансформацію багатьох прошарків суспільства у бік гомогенного суспільного утворення. Розпочавшись з приходом радянської влади, ці тенденції продовжували розвиватись протягом усіх 20-х рр. Втручання влади у процесі формування соціальних груп, штучне "вирішення" проблем соціальної рівності шляхом масової пролетаризації населення мало за мету, на думку Гриня Д.К., підвищити соціальну мобільність населення. [11, С.5]

Одним з важливих показників вказаних змін є характеристика сімейно-шлюбних відносин населення міст, які склалися віками, але на початку ХХ-го століття почали змінюватись, результати чого вже були досить виразно помітні у 20-х роках ХХ ст. Розглядаючи динаміку сімейно-шлюбних стосунків подільського міщанства, потрібно зупинитися на тому факті, що кількість розлучень на Поділлі, так само, як і по всій Україні, традиційно була дуже низькою протягом століть. На варті шлюбу стояла церква. З ростом населення збільшувалась і кількість шлюбів. Як приклад можна навести цифри за попередній досліджуваному період. У статистичних матеріалах за ХІХ ст.

* На підставі рішень ІХ Всеукраїнського з'їзду Рад (3-10.05.1925.) і постанови ВУЦВК від 3 червня 1925 р. були ліквідовані губернії, в тому числі Подільська. Відбулося зменшення кількості округ і районів. Була ліквідована Гайсинська округа. Більша її частина відійшла до складу Тульчинської округи, а Хашчеватський район - до Першотравневої округи на Одещині. Гайсин втрачає адміністративний статус окружного міста.

взагалі не існувало графи «розлучення». Зведені дані по Подільській губернії за 1871-1910 рр. подають статистику шлюбів загалом й зокрема у містах Поділля, засвідчуючи повільне зростання кількості подружжів, зареєстрованих у міських центрах регіону [12, Арк. 5-36, 62]. У відомостях про природній рух населення Подільської губернії за 1914-1920 рр. вже присутня графа «розлучення».

У 1914 р. населенням Подільської губернії було укладено 16 467 шлюбів (на них припадало 73 розлучення), у 1915 р. - 8 153 шлюби (та 55 розлучень), у 1916 р. - 8 386 шлюбів (та 66 розлучень), у 1917 р. - 16 567 шлюбів (та 72 розлучення), у 1918 р. - 44 205 шлюби (та 82 розлучення), у 1919 р. - 30 792 шлюби (та 66 розлучень), у 1920 р. - 29 458 шлюбів (та 172 розлучення). Тобто, за сім років з 1914 по 1920 рр. - 586 розлучень. [13, Арк. 2]

У 1922 р. у містах Поділля було укладено 3033 шлюби та зафіксовано вже 903 розлучення [14, Арк. 8]. Враховуючи показники по губернії - загалом 31862 шлюби та 4016 розлучень, міські показники складають відповідно по губернських: 9,5% шлюбів та 22,49% розлучень [15, Арк. 6]. Найбільша кількість розлучень припадала на Ушицю - 156 та Тульчин - 155, найменша - на Томашпіль - 7 [16, Арк. 8].

Рух населення в округових містах Подільської губернії станом на 1 січня 1923 р. демонструє зростання кількості укладених шлюбів в усіх округових містах, крім Проскурова та незначне збільшення показника розлучень [17, Арк. 120].

За підсумками 1925 р., на Вінницю припадало 921 шлюб й 226 розлучень (24,5 % ні ч кількості шлюбів), Кам'янець-Подільський відповідно - 312 та 60 (19,2%), Могилів-Подільський - 219 й 38 (17,4%), Проскурів - 399 та 100 (25,0%), Тульчин - 262 й 59 (22,5 %). Загалом по округових містах губернії 1925 р. було зафіксовано 2 122 шлюби й 483 розлучення [18, Арк. 11].

Тобто, за нашими підрахунками, розлучення по округових містах Подільської губернії становили пересічно 22,8 % від кількості зареєстрованих того року шлюбів. Отже, на кожні п'ять шлюбів припадало одне розлучення.

Традиційно народжуваність дітей у сім'ях подолян була значною, церква заохочувала багатодітність, але у важкі часи війн, революцій, голодних років народжуваність знижувалась. Початок 1920-х років ніс відбиток трагічних подій, 1923 р. характеризується поступовою нормалізацією, зростанням народжуваності та її переважанням над показником смертності. Так, за річним звітом Подільського губернського статуправління до ЦСУ України за 1923 р. природній рух населення виглядав таким чином [19, Арк. 2]:

Міста й округи з містами	Народжених (в т. ч. за статтю)			Померлих (в т. ч. за статтю)			Приріст
	чол.	жін.	разом	чол.	жін.	разом	
Вінниця	779	684	1463	400	367	767	696
Вінницька округа	12 591	11 881	24 472	5 819	5 766	11 585	12 887
Гайсин	243	251	494	178	145	323	171
Гайсинська округа	9 626	8 963	18 589	4 933	4 999	9 932	8 657
Кам'янець- Подільський	288	243	531	271	262	533	-2
Кам'янецька округа	7 759	6 952	14 711	4 776	4 395	9 171	5 540
Могилів- Подільський	309	253	562	215	222	437	125
Могилівська округа	8 910	7 943	16 853	5 886	5 644	11 530	5 323
Проскурів	436	416	852	318	245	563	289
Проскурівська округа	9 763	8 924	18 687	5 372	5 452	10 824	7 863
Тульчин	260	182	442	125	100	225	217
Тульчинська округа	10 849	9 980	20 829	5 690	5 589	11 279	9 550
Округові центри	2315	2 029	4 344	1 507	1 341	2 848	1496
Разом	59498	54643	114141	32476	318	64321	49820

Природний приріст п'яти окружних містах Поділля у 1925 р. склав 2 248 осіб, що було вже більше від показника 1923 р. (1496 осіб), що засвідчують дані наступної таблиці, складеної за підрахунками авторки (враховувалося як постійне, так і непостійне населення цих міст) [20, Арк. 4-11]:

Назва міста	Народилося			Померло			Природний приріст
	Хлопчиків	Дівчаток	Обох статей	Чоловіків	Жінок	Обох статей	
Вінниця	926	890	1816	475	449	924	892
Кам'янець-Подільський	369	340	709	186	190	376	333
Могилів-Подільський	352	303	655	157	140	297	358
Проскурів	457	433	890	266	273	539	351
Тульчин	280	211	491	96	81	177	314
Разом	2384	2177	4561	1180	1133	2313	2248

Поступове зростання кількості народжень протягом 1920-х рр. співпадає з новою економічною політикою уряду та процесом українізації, які розкривали перспективи перед українським населенням, надавали мотивацію до активної діяльності та здобуття освіти, вселяли надію на краще життя.

З таблиці «Народжені (живі) по м. Вінниці за віком і соціальним становищем батька у 1925 р.» довідуємося, що найбільша кількість дітей народжувалась у промислових та сільськогосподарських робітників - 804 дитини, у службовців - 408 дітей та господарів - 363 дитини, які разом склали основну частку загальної кількості народжених - 1575 з 1672 дітей [21, Арк. 17]. По Кам'янцю-Подільському з загальної кількості народжених у 689 дітей максимум припадав на сім'ї робітників - 247 дітей, службовців - 198, господарів - 175 дітей.

По м. Могилів-Подільському - з загальної кількості народжених дітей (625) максимум припадав на сім'ї робітників - 207, службовців - 163 та господарів - 184 дитини. По м. Проскурову загальна кількість народжених дітей становила 848 осіб обох статей. З них найбільшу частку склали діти робітників - 295, службовців - 222 та господарів - 227 дітей. Аналогічна ситуація спостерігалася у Тульчині. Загальна кількість народжених складала 482 дитини, з яких 161 дитина народилася у сім'ї робітника, 94 - службовця, а 162 - господаря [22, Арк. 48, 79, 127]. Тобто, найбільша кількість дітей народжувалася у промислових та сільськогосподарських робітників.

Певною мірою на динаміку демографічних процесів впливали міграції населення. Так, у документах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України наявне листування поміж органами НКВС та ЦСУ УСРР у період з 24 березня по 22 серпня 1922 р. Основною проблемою листування було надання відомостей про переселенців з губерній, що постраждали від неврожаю, на територію України та обліку біженців, які осіли в Україні як «біженці голоду» на час 1 лютого 1922 р. [23, арк. 1-5]. А 24 квітня 1922 р. губернське статистичне бюро розіслало циркуляр за № 160 про проведення роботи по складанню списку записів актів громадського стану, обліку населення міст та біженців [124, арк. 9]. Документи Подільського губернського відділу ДПУ про політичний та економічний стан Подільської губернії упродовж липня - грудня 1923 р. повідомляють: «Вздовж кордону Румунії та Польщі за липень 1923 р. кількість перебіжчиків значно збільшилася та досягла 800 осіб. Такий вплив пояснюється реакційною політикою Польщі стосовно галичан та Румунії - стосовно бесарабців, що примусило всю цю масу з ризиком для життя пробиратися у Радянську Росію» [25, Арк. 37].

За період між статистичними обстеженнями 1923 та 1926 рр. кількість міської населення Поділля зростає. Розглядаючи подібні процеси у межах всієї України, Д. К. Гринь дійшов висновку, що збільшення кількості міського населення між 1923 та 1926 рр. щонайменше на третину відбулося за рахунок механічного приросту чоловічого населення віком 20-24 роки, тобто за рахунок міграцій. Аналізуючи абсолютне зростання міського населення України між

переписами 1926 та 1931рр., Д. К. Гринь вважав, що майже наполовину (46 %) воно збільшилося внаслідок міграції населення, але іншої вікової категорії, ніж у 1923-1926 рр. - 15-24 річних [26, с.94, 95].

Важливе значення для розгляду процесів зростання і культурного розвитку подільських міст має етнічний склад населення, який сформувався історично в умовах утисків українського міщанства польською шляхтою та царським урядом Російської імперії. Богдан Кравченко відзначає, що у ХІХ ст. урбанізація України в цілому та Правобережжя зокрема проходила без участі українців, вони були найменш урбанізованою групою на своїй рідній землі, їх частка складала 17% міського населення. На відміну від них 45% євреїв та 38 % росіян, які проживали в Україні на кінець ХІХ ст., були міськими мешканцями. Наслідком такого складу, а також політики російського уряду, ставало те, що міста утворювали середовище для русифікації нечисленних українців, які там проживали [27, с.26]. Подібне становище зберігалось і на початку ХХ ст. Револьюційні події 1917-1920 рр., міграції міських мешканців до сіл привели до того, що протягом 20-х рр. відбувається перезаселення міст, що разом з новою економічною політикою вплинуло на зміни етнічного складу міщан. Його визначення ускладнюється особливостями самоідентифікації міських мешканців в умовах панування радянської влади, її русифікаторської політики навіть при тимчасовому проведенні українізації. Вірогідно, що існували випадки свідомого віднесення себе до росіян представників інших етнонаціональних спільнот, були можливі зміни і в інших етнічних групах. Але загалом не можна не зважати на ті статистичні дані, які отримувалися на основі опитування та самовіднесення міського населення до певної народності.

Склад міського населення за національними ознаками подають матеріали Всесоюзного міського перепису 15 березня 1923 р. У переліку фігурують 15 національностей. Найбільшу частку міського населення Поділля склали євреї - 44,5 % населення окружних міст і 43% міського населення в цілому, українці - 34% населення окружних міст та 39% міського, росіяни - 14% населення окружних міст та 12% міського, поляки - 5,4% населення окружних міст та 4,6% міського. Представники інших національностей становлять незначну частку: від 0,83% білорусів до 0,003% румунів. Тому при розгляді національного складу міського населення Поділля доцільно обмежитись чотирма основними складовими.

Міста і селища міського типу	Кількість населення	Євреї	Українці	Росіяни	Поляки
міста і селища міського типу (до 10 тис. мешканців)	212 954	139 950	56 284	10 569	4 863
окр. центр м. Вінниця	51 315	20 201	18 218	9 049	2 238
окр. центр м. Гайсин	13 747	4 970	6 958	1 407	266
окр. центр м. Кам'янець-Подільський	29 533	13 450	11 066	2 881	1 710
окр. центр м. Могилів-Подільський	19 613	9 241	6 785	2 853	541
окр. центр м. Проскурів	24 880	12 674	5 052	3 635	3 192
окр. центр м. Тульчин	11 704	6 574	3 341	1 523	187
Всього по містах Поділля	247 244	106 240	96 008	29 948	11 311

Таким чином, за матеріалами Всесоюзного міського перепису 15 березня 1923 р. кількість українців, що проживали у містах, була меншою від загальної кількості представників інших національностей. [28, С. 124-129].

Загальний перепис населення 1926 р. зареєстрував українців як найменш урбанізовану національну групу: в містах проживало лише 11% їхньої загальної кількості проти 50% росіян та 77% євреїв [29, С. 76-77]. Але загалом 20-ті рр. ХХ ст. були часом, коли представництво українців у містах зросло. Так, на Поділлі серед міського населення у 1926 р. нараховувалося 171 343 українців, що майже вдвічі більше за результати 1923 р. Запровадження політики українізації сприяло зростанню української національної самосвідомості, полегшувало входження українців у міське середовище, яке також частково українізувалося на той час. В той же час 148 687 євреїв, 25 246 росіян та 15 160 поляків також мешкали у подільських містах [30, С. 56-57]. Тобто, частка українців у складі міст продовжувала залишатись меншою за загальну кількість представників інших національних груп.

У процесі формування урбанізованого радянського суспільства влада поширювала інтернаціональні ідеї. Показником їх проникнення у свідомість міських мешканців стала наявність міжнаціональних шлюбів. Так, у звіті Подільського губстатуправління ЦСУ України за 1925 рік подаються цифри, що свідчать про національність осіб, які уклали шлюб і мешкали в окружних містах. Суттєвою приміткою є те, що звіт складався без врахування зовсім неписьменних осіб, тобто на нашу думку таких, що не могли формально засвідчити власну етнопонаціональну ідентифікацію, або уникали цього. До речі їх було немало: у Вінниці із загального числа шлюбів 801 повністю неписьменні уклали 126 шлюбів (15,73%), у Кам'янці-Подільському - з 253 - 24 (9,49%). у Мотилеві - з 216 - 46 (21,3%), у Проскурові - з 362 - 50 (13,81%), у Тульчині - з

155 - 25 (16,13%). В середньому 15,3% молодих не могли визначитися з національністю.

Найбільша кількість шлюбів була укладена українцями (661) та євреями (629) у власному етнічному середовищі - із 1787 усіх шлюбів по окружних містах. Але українці 141 вступали в шлюби і з представницями інших національностей: 44 українці уклали ш і росіянками, 38 - з полячками, 15 - з євреями. Чоловіки євреї рідше одружувалися з жінками неєврейського походження: лише 7 одружилися на українках, 8 - на росіянках, 3 - на полячках, в той час як 629 - на євреях (з загальної кількості шлюбів євреїв в окружних містах Поділля - 647). Виняток становлять чоловіки - росіяни, які найчастіше одружувались не з представницями своєї національності, а з українками - 121 шлюб проти 66 шлюбів і росіянками, 25 - з полячками, 5 - з євреями (загальна кількість шлюбів, укладених росіянами - 223). Поляки також одружувались з представницями інших національностей, особливо української - 26 шлюбів поляків з українками, 10 - поляків з росіянками, 1 - і єврейкою проти 34 - з полячками (загальна кількість шлюбів поляків - 72).

Українки, які мешкали в окружних містах Поділля у 1925 р., виходили заміж не лише за українців, але й за росіян, поляків та за євреїв: 661 шлюб уклали з українцями, 121 - з росіянами, 27-з поляками, 7 - з євреями (із загальної кількості шлюбів українок - 861). Жінки єврейської національності переважно брали шлюб з євреями, зрідка з представниками інших національних груп: 629 шлюбів з євреями, 8 - з росіянами, 1 - з поляком, 15 - з українцями (загальна кількість єврейських жінок, які уклали шлюби складає 656 осіб).

Полячки одружувалися з поляками, з представниками інших національностей: 38 шлюбів з українцями, 34 - з поляками, 25 - з росіянами, та в поодиноких випадках - 3 - з євреями (з загальної кількості шлюбів полячок -110).

Росіянки також виходили заміж за представників різних національностей: 44 шлюби з українцями,¹⁴³ 66-з росіянами, 10 - з поляками, 8 - з євреями (з загальної кількості укладених росіянками шлюбів 136). [31, Арк. 14, 39, 76, 102, 117].

Таким чином, у 20-х рр. ХХ ст. у подільських містах спостерігається створення національно-змішаних шлюбів на тлі збільшення української частки міського населення. Традиційна замкненість етносів долається впливом міської культури, побутовим спілкуванням, поширенням владою інтернаціональних ідей. Поширення одруження росіян на українках при провідній ролі чоловіка в сім'ї приводить до русифікації населення на рівні сім'ї, змін стереотипу і традицій українського сімейного життя [32, с. 350-351]. Також відбуваються зміни у єврейському суспільстві, представники якого починають брати шлюб з представниками інших етнічних спільнот. Загалом, українці, росіяни, євреї та поляки створенням міжнаціональних шлюбно-сімейних зв'язків утворюють нові умови існування міського населення на перетині культур.

Динаміку розвитку культурних взаємовпливів та етнічної структури міст Поділля у другій половині 20-х рр. дозволить певною мірою передбачити характеристика народжених за національністю батька й матері.

Якщо загалом по Вінницькій окрузі у 1925 році народилось 31 208 дітей, з яких більшість склали діти українок - 27 581 (88,4%), єврейок - 2207 (7,07%), полячок - 658 (2,1%) та росіянок - 567 дітей (1,8%), то безпосередньо у Вінниці ця ситуація зберігається, але із значно меншою розбіжністю між нащадками українок і єврейок, відповідно 853 та 654 дитини, дітей росіянок та полячок нараховувалось відповідно 135 та 67 осіб обох статей. Всього по місту народилось 1732 дитини. Тобто, питома вага частки дітей українок по м. Вінниця складала 49%, єврейок - 37,8%, росіянок - 7,8%, полячок - 3,9%.

По Кам'янець-Подільській окрузі у 1925 р. народилось 18 805 дітей, з них найбільше у матерів українок - 16 936 (90%), у єврейок - 1171 (6,2%), у полячок - 389 (2%), у росіянок - 217 дітей (1,2%). По самому місту народилося лише 697 дітей, з них 341 дитина (49%) - у українок, 299 (43%) - у єврейок, 30 (4,3%) - у полячок та 23 (3,3%) - у росіянок. По Могилів-Подільській окрузі у 1925 р. народилося 20 890 дітей, з них найбільше - 19 438 (93%) - у українок, 1120 (5,4%) - у єврейок, 172 (0,82%) - у полячок, 132 (0,63%) - у росіянок. По самому місту народжених нараховувалось 649, з них 373 дитини (57,5%) українок, 255 (39,3%) - єврейок, 11 (1,7%) - полячок та 7 (1,1%) - росіянок. По Проскурівській окрузі у 1925 р. народилося 21 403 дитини. З них найбільше - 18 643 (87,1%) - у українок, 1288 (6%) - у єврейок, 1279 (5,97%) - у полячок, 130 (0,61%) - у росіянок. Безпосередньо по місту Проскурову всіх народжених нараховувалось 867, з них у матерів єврейок - 353 (40,71%), українок - 330 (38,1%), полячок - 122 (14,07%), росіянок - 53 (6,11%). По Тульчинській окрузі у 1925 р. народилося 29 433 дитини. З них найбільше у матерів українок - 27 535 (93,55%), єврейок - 1246 (4,23%), росіянок - 355 (1,21%) та полячок - 224 (0,76%) дитини. По м. Тульчину всього народилося 482 дитини, з яких 260 (53,94%) - у єврейок, 193 (40%) - у українок, та 19 (3,94%) - у росіянок, 7 (1,45%) - у полячок.

За національністю батьків українці були на першому місці за кількістю народжених по Вінницькій окрузі - 26 791 дитина, євреї - на другому - 2188 дітей, росіяни - на третьому - 755, а поляки - на четвертому - 630. Цифри в подаються автором без врахування одиничних шлюбів з представниками інших етнонаціональних спільнот, крім вказаних. По м. Вінниця українці народили 737 дітей (42,6% від загальної кількості народжених по місту), євреї - 639 (36,9%), росіяни - 203 (11,7%), поляки - 47 (2,71%). По м. Кам'янець-Подільський батьки українці народили 310 дітей (44,5%), євреї - 294 (42,2%), росіяни - 38 (5,45%), поляки - 23 (3,3%). По м. Могилів-Подільський - українці народили 325 дітей (50%), євреї - 253 (39%), росіяни - 28 (4,31%), поляки - 9 (1,4%). По м. Проскурів українці народили 294 дитини (34%), з них 12 підкидишів - 1,38% від загальної кількості народжених по місту), євреї - 349 (40,25%), поляки - 111 (12,8%), росіяни - 58 (6,7%). По м. Тульчин українці народили 163 дитини (33,8%), євреї - 259 (53,7%), росіяни - 41 (8,5%), поляки - 6 (1,24%) [33, Арк.16,17, 55- 57,71-73,96-98, 113-115; 34, Арк.79, 105, 125].

Аналіз даних народження дітей за національністю батьків у 1925 році по Подільській губернії показує, що максимальна кількість дітей народжувалась від

батьків однієї національності. Так, у Вінниці від батьків українців народилося 692 дитини, від євреїв - 633, поляків - 26 дітей, тобто більше, ніж від змішаних шлюбів. Лише від росіян - 89, що менше від кількості дітей при шлюбах росіян з українками - 91. У Проскурові від батьків українців народилося 270 дітей, від батьків євреїв - 349, від поляків - 90, а від росіян - 27. У Кам'янці-Подільському ці тенденції зберігаються стосовно українців - 288, євреїв - 291 та поляків - 17, а от дітей від батька росіянина та матері українки вже народилося більше, ніж від обох росіян - 25 проти 9. У Могилеві-Подільському така сама картина: від українців - 317, від євреїв - 251, від поляків - лише 5, але це все максимальні цифри народжень. Тут, так само, як і у Кам'янці-Подільському, кількість дітей, що народилися від батька росіянина та матері українки більша за кількість дітей, що народилися у росіян - відповідно 22 проти 5. Схожа ситуація у Тульчині: у українців - 157 дітей, у євреїв - 259 дітей, поляків - 3, а у батька росіянина та матері українки - 29, тобто більше, ніж у росіян (12). Поляки лише в одиничних випадках разом з представницями інших національностей народжували дітей, найбільше з українками - 12 дітей (Вінниця), 13 (Проскурів) та росіянками - 9 (Вінниця), 8 (Проскурів), рідким виключенням були діти від єврейок. Полячки частіше народжували дітей від представників інших національностей: 16 дітей народилося від українців у Вінниці, 14 - у Проскурові, 16 - від росіян у Вінниці та 8 у Проскурові. Євреї та єврейки дуже рідко народжували дітей від представників інших національностей. У Вінниці таким виключенням було 3 дітей, що народилися у українок, 2 - у росіянок, 1 - у полячки на противагу 633 дітям батьків однієї національності - євреїв [35, Арк.14-15, 41, 79, 105, 125.].

Міжнаціональні шлюби давали життя дітям, які виховувалися на прикладах різних культур, що привело до синтезу культурних цінностей.

Процес повільної урбанізації Поділля у 20-х рр. ХХ ст. відбувався паралельно з міграціями міського та сільського населення у великі міста та промислові центри, співпадав з ¹⁴⁵ поступовою пролетаризацією міського населення та мав виразні риси переважання неукраїнського населення. Міжнаціональні шлюбно-сімейні зв'язки у містах Поділля утворюють передумови для подальшого нівелювання національних особливостей міських мешканців, створення однорідного етносоціального і культурного міського середовища.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. / Компан О. С. АН УРСР. Ін-т історії; [Відп. ред. М. І. Марченко]. - К.: Вид-во АН УРСР, 1963. - 388 с.
2. Население Украины по данным переписи 1920 г. // Статистика Украины. - Харьков, 1923. - № 28. Сер. I. Демография. - Т. 1. Вып. 11.
3. Бюллетень Подольского губернского статистического бюро / ЦСУ Украины. - Винница, 1924. - № 2 (25). - Апрель - июнь. - С.6.
4. Население Украины по данным переписи 1920г. // Статистика Украины. - Харьков, 1923. - №28. Сер. I. Демография. - Т. 1. Вып. 11.
5. Населені місця Поділля / ЦСУ України; Подільське губернське статистичне бюро. - Вінниця, 1925. - XXVIII, 75 с.
6. Вологодцев И. К. Особенности развития городов Украины / Вологодцев И. К. / Госплан УССР; Труды Комиссии по изучению перспектив развития городов. Вып. 2. - Харьков: Держвидав «Господарство України», 1930. - Вып. 1. - 205 с.
7. Хозяйственное строительство на Подолии: Отчет губзкономсовещания Украинскому зкономическому совету-Винница, 1922. Апрель-сентябрь. - 137 с.
8. Національний склад міського населення України: Попередні підсумки Всесоюзного перепису населення 1926р. //Статистика України. №96. Т. I. Вип. 1. - Харків: ЦСУ УССР, 1927. - С. XII-XIII.
9. Населені місця Поділля / ЦСУ України; Подільське губернське статистичне бюро. - Вінниця, 1925. - XXVIII, 75 с.
10. Підсумки обліку міської людності УССР 1931 року /Управління народногосподарського обліку УССР; [Відп. ред. В. Чекунов та М. Павлов]. - Харків: Народне господарство та облік, 1933. - LV, 211с.
11. Гринь Д. К. Соціально-демографічні процеси в містах України (1920—1930-і рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Гринь Дмитро Костянтинович. - Чернігів, 2000. - 252 с.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України).- Ф. 582,- Оп. 1,- Спр. 285. Робочі таблиці погубернських підсумків щодо природного руху населення на Україні за 1871-1910 рр. 1923 р. 27 арк.
13. ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 293. Зведені таблиці щодо природного руху населення Подільської губернії за 1913-1920 рр. до Всеросійського міського перепису населення 1923 р. 1923 р. 158 арк.
14. Трухманова С. Л. Етносоціальні особливості складу міського населення Поділля у 20- х рр. XX ст. / Трухманова С.Л. // Народна культура Поділля в контексті національного виховання: 36. наук, праць Міжнародної наук.-практичної конф., Вінниця, 14-15 жовт. 2003 р. - Вінниця, 2004. - 400 с.

- 15.ЦДАВО України.- Ф. 582,- Оп. 1. - Спр. 156. Відомості щодо природного руху населення Подільської та Полтавської губерній. 1922 р. 27 арк.
- 16.ЦДАВО України,- Ф. 582,- Оп. 1. - Спр. 156. Відомості щодо природного руху населення Подільської та Полтавської губерній. 1922 р. 27 арк.
- 17.ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 1422. Зведені річні таблиці природного руху населення по районах, округах та губерніях України за 1923 р. 1923 р. 205 арк.
- 18.ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 905. Річні відомості щодо природного руху населення по округах України за 1925 р. 1925 р. 304 арк.
- 19.ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 292. Статистичні відомості щодо природного руху населення Подільської губернії за 1923 р. 1923 р. 58 арк.
- 20.ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 905. Річні відомості щодо природного руху населення по округах України за 1925 р. 1925 р. 304 арк.
- 21.ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 916. Таблиця XV - народжені (живі) за віком й соціальним становищем батька у 1925 р. Зведена по округах України. 1925 р. 158 арк.
- 22.ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 905. Річні відомості щодо природного руху населення по округах України за 1925 р. 1925 р. 304 арк.
- 23.ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 144. Листування з НКВС УСРР щодо надсилання відомостей про переселення з губерній, які постраждали від неврожаю, на Україну. Списки повітових підвідділів ЗАГС Київської губ. На травень 1922 р. 24 берез. - 23 серп. 1922 р. 21 арк.
- 24.ЦДАВО України,- Ф. 582,- Оп. 1.- Спр. 67. Звіти Подільського губстатбюро щодо роботи відділу демографії й листування з ним щодо розробки даних про природний рух населення за 1914-1920 рр. 4 липня 1921 р. - 30 жовтня 1922 р. 20 арк.
- 25.Державний архів Вінницької області (ДАВО). - Ф. П-1. - Оп. 1. - Спр. 57. Доповіді, звіти й огляди Подільського губернського відділу Державного Політичного Управління щодо політичного й економічного стану Подільської губ. Липень - грудень 1923 р. 246 арк.
- 26.Гринь Д. К. Соціально-демографічні процеси в містах України (1920-1930-і рр.): дис. ... кандидата іст. наук: 07.00.01 / Гринь Дмитро Костянтинович. - Чернігів, 2000. - 252 с.
- 27.Кравченко Б. Соціальні зміни та національна свідомість в Україні ХХ століття.-К./ Б. Кравченко [пер. з англ.] - К.: Основи, 1997. -

- 423 с. с.26.
28. Населення в містах України (за даними Всесоюзного міського перепису 15 березня 1923 р.) // Статистика України. - Т. II. - Серія I.- Демографія. - Вип. №77.
 29. Кравченко Б. Соціальні зміни та національна свідомість в Україні ХХ століття -К./ Б. Кравченко [пер. з англ.] - К.: Основи, 1997. – 423 с. с.26.
 30. Короткі підсумки перепису населення України 17.12.1926 р. // Статистика України. Серія I. Демографія. Том V. Вип.2. №124-Харків, 1928.
 31. ЦДАВО України. - Ф: 582 - Оп.1. - Спр.912. Шлюби за національністю наречених. 148 арк.
 32. Трухманова С. Л. Етносоціальні особливості складу міського населення Поділля у 20-х рр. ХХст. / Трухманова С.Л. // Народна культура Поділля в контексті національного виховання: 36. наук, праць Міжнародної наук.-практичної конф., Вінниця, 14-15 жовт. 2003 р. - Вінниця, 2004. - 400 с.
 33. ЦДАВО України. - Ф: 582.- Оп.1. - Спр.915. Таблиця XIV - народжені за національністю й віком матері у 1925 р. Зведена по округах України. 1925 р. - 142 арк.
 34. ЦДАВО України. - Ф: 582. - Оп.1.- Спр.917. Народжені за національністю батька й матері. 1925 р. - 157 арк.
 35. ЦДАВО України. - Ф: 582. - Оп.1. - Спр,917. Народжені за національністю батька й матері. 1925 р. - 157 арк.

Підписано до друку 29.10.2015.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк цифровий.
Умов. друк. арк. 9,75. Обл.-видави. арк. 9,06.
Наклад 75 прим. Зам. № 10826.

Віддруковано з оригіналів замовника.
ФОП Корзун Д.Ю.

Видавець ТОВ «Нілан-ЛТД».
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК № 4299 від 11.04.2012 р.
21027, а/с 8825, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
Тел.: (0432) 69-67-69, 52-82-78
e-mail:info@tvoru.com.ua
<http://www.tvoru.com.ua>